

Безбар'єрна сфера в освіті XXI століття

Міжнародна академія культури безпеки, екології та здоров'я
Міжрегіональна Академія управління персоналом
Кафедра публічного управління та адміністрування
Громадська лабораторія методичної культури педагога
Центр управлінсько-методичного супроводу Броварського ліцею № 6

**Інна Семенець-Орлова
Лариса Горяна
Світлана Сидоренко
Олександра Олексієнко**

МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ БЕЗБАР'ЄРНОГО ПРОСТОРУ В ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ УКРАЇНИ

Безбар'єрна сфера в освіті XXI століття

Міжнародна академія культури безпеки, екології та здоров'я
Міжрегіональна Академія управління персоналом
Кафедра публічного управління та адміністрування
Громадська лабораторія методичної культури педагога
Центр управлінсько-методичного супроводу Броварського ліцею № 6

**Інна Семенець-Орлова
Лариса Горяна
Світлана Сидоренко
Олександра Олексієнко**

**МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ
РОЗВИТКОМ БЕЗБАР'ЄРНОГО ПРОСТОРУ
В ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ УКРАЇНИ**

Навчальний посібник

Київ
2023

Безбар'єрна сфера в освіті ХХІ століття

Рецензенти:

І. Каліна, д-р екон. наук, проф., завідувач кафедри менеджменту Навчально-наукового інституту управління, економіки та бізнесу МАУП

А. Клочко, д-р психол. наук, доц., завідувач кафедри психології Білоцерківського національного аграрного ун-ту

Л. Приделюк, директор Броварського ліцею № 6

Схвалено Вченою радою Міжрегіональної Академії управління персоналом (протокол № 7 від 05.07.23)

Рекомендовано до друку президією Міжнародної академії культури безпеки, екології та здоров'я (протокол № 4/8 від 15.05.23)

Семенець-Орлова І.

Методичне забезпечення публічного управління розвитком безбар'єрного простору в закладах освіти України: навч. посіб. / І. Семенець-Орлова, Л. Горяна, С. Сидоренко, О. Олексієнко. Київ: Міжрегіональна Академія управління персоналом, 2023. 112 с.

ISBN 978-617-02-0385-4

В умовах проведення реформування системи національної освіти НУШ особливої актуальності набуває проблема ефективності загальної середньої освіти (ЗСО) через удосконалення діючих та запровадження нових механізмів публічного управління. Однак в нормативно-правовій базі відсутнє визначення поняття управління загальною середньою освітою, натомість термін вживається досить часто, а структуру механізму публічного управління та адміністрування визначають як сукупність цільового, нормативно-правового, організаційного, економічного та інформаційного компонентів. У виданні автори намагались зорієнтувати майбутніх керівників, педагогічні кадри на основи методичної культури та її роль у створенні та розвитку безбар'єрної сфери у просторі закладу освіти.

Матеріали видання стануть у нагоді студентам ЗВО, аспірантам, керівникам закладів освіти, учителям-практикам, асистентам учителів.

© І. Семенець-Орлова, Л. Горяна,
С. Сидоренко, О. Олексієнко, 2023

© Міжрегіональна Академія управління
персоналом, 2023

ISBN 978-617-02-0385-4

ПЕРЕДМОВА

“Велике слово — ШКОЛА! Це скарб найкращий кожного народу, це ключ золотий, що розмикає пута несвідомості, це шлях до волі, до науки, до добробуту. У вселюдському житті тільки той народ і бере перемогу, який має найкращу школу”.

Софія Русова

Глобальною світовою тенденцією є цифрова трансформація та інтеграція людей з особливими потребами в усі сфери діяльності країни. Останні декілька років зазначене оголошено одним із провідних напрямів розвитку освіти України. Важливою складовою фізичної реабілітації є здоров'язбереження та адаптація людей з особливими потребами у соціумі та впровадження механізмів публічного управління створенням безбар'єрної сфери у здоров'язбережувальному просторі закладів освіти для дітей з особливими потребами. Зауважимо, що цей процес є непростим і далеко не однозначним. Проблема виховання особистості у колективі є досить актуальною, оскільки особистість може адаптуватись лише у системі стійких міжособистісних зв'язків.

Існує ряд досить відмінних між собою трактувань поняття розвиток безбар'єрної сфери у закладі освіти для людей з особливими потребами. Спільним між цими трактуваннями є розуміння, що здоров'язбереження для дітей з особливими потребами є процесом, пов'язаним із фізичною реабілітацією, тобто впровадженням високотехнологічної екологічної траєкторії, котрі використовують задля реабілітації, лікування, навчання, надання допомоги особам з особливими потребами.

Як показала практика останніх десятиліть, науково-технічний розвиток не тільки не вирішив проблеми системи освіти, зумовлені традиційними проблемами змісту, сенсу, а й створив нові, викликані змінами суспільних відносин. У першу чергу,

це криза інтелектуальної культури, зумовлена руйнацією гуманістичних традицій, зміною характеру соціальних комунікацій, відривом учнів від соціальної реальності. Очевидно, що традиційна система освіти потребує значних змін. Поступово такі зміни відбуваються кілька останніх десятиліть.

Загальнопланетарний та соціальний розвиток людства свідчить про залежність цивілізацій від тих здібностей та якостей особистості, що закладаються в освіті та мають безпосередній вплив на спосіб життя та здоров'я громадян.

Вирішальним чинником, що визначає спосіб життя молоді, вітчизняні та зарубіжні дослідники-науковці вважають, що соціально-історичні умови життєдіяльності спільноти якісно впливають на здоров'язбереження людей, а особливо людей з особливими потребами.

У сучасних умовах модернізації українського суспільства одним зі стратегічних завдань є створення системи безбар'єрної сфери освіти доступної для різних верств населення. Узгодження відтворювальної та стимулюючої функцій усіх видів соціальних трансфертів, зокрема забезпечення реабілітування задля адаптації осіб з особливими потребами, котрі втратили працездатність. Дотримуючись еволюційного шляху розвитку вітчизняної освіти, українські вчені в цілому вважають, що в ній мають знайти своє місце різні освітні форми — інклюзивна, інтегрована й спеціальна, щоб надати право вибору учням, їхнім батькам. Однак окремі позиції щодо організації інклюзивної освіти в Україні часто підлягають активній дискусії.

Інклюзія (від англ. *inclusion* — включення, залучення) — процес збільшення ступеня участі всіх громадян у соціумі. Потребу збільшення участі відчувають насамперед ті, що мають фізичні чи ментальні порушення. Інтегрування учнів з особливостями психофізичного розвитку в загальноосвітній простір України є одним з напрямів гуманізації всієї системи освіти, що відповідає пріоритетам державної політики, окресленим у “Національній стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року” та підтриманим низкою законодавчо-нормативних

документів, серед яких Закони України “Про внесення змін до деяких законів України про освіту щодо організації інклюзивного навчання” (від 5 червня 2014 р.) та “Про внесення змін до закону України “Про освіту” щодо особливостей доступу осіб з особливими освітніми потребами до освітніх послуг” (від 23 травня 2017 р.). Конвенція про права осіб з інвалідністю (Конвенція про права інвалідів): Конвенція ООН від 13 грудня 2006 р.: [ратифіковано Законом України від 16 грудня 2009 р. № 1767-VI, дата набрання чинності для України: 6 березня 2010 р.] // Офіц. вісн. України. 2010. № 17. Ст. 799. Про внесення змін до Закону України “Про освіту” щодо доступу осіб з особливими освітніми потребами до освітніх послуг: Закон України від 23 травня 2017 р. № 2053 // Голос України. 2017. 7 липня (№ 123). С. 3. Про внесення змін до деяких законів України про освіту щодо організації інклюзивного навчання: Закон України від 5 червня 2014 р. № 1324 // Відомості Верхов. Ради. 2014. № 30. Ст. 1011.; Офіц. вісн. України. 2014. № 52. Ст. 1386. Про ратифікацію Конвенції про права осіб з інвалідністю і Факультативного протоколу до неї [Електронний ресурс] : Закон України від 16 грудня 2009 р. № 1767-VI [зі змін. та доп., станом на 7 вересня 2016 р.] // Верховна Рада України: офіц. Веб портал.: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1767-17> (дата звернення: Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах: Постанова Кабінету Міністрів України від 15 серпня 2011 р. № 872 // Офіц. вісн. України. 2011. № 62. Ст. 2475. Про затвердження плану заходів щодо створення безперешкодного життєвого середовища для осіб з обмеженими фізичними можливостями та інших маломобільних груп населення на 2009–2015 роки “Безбар’єрна Україна”: Постанова Кабінету Міністрів України від 29 липня 2009 р. № 784 // Офіц. вісн. України. 2009. № 58/60. Ст. 2027.; Уряд. кур’єр. 2009. 12 серпня (№ 145).

У Розпорядженні Кабінету міністрів України від 14 квітня 2021 р. № 366-р. Київ “Про схвалення Національної стратегії

із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року”.

У цій Стратегії терміни вживаються в такому значенні:

- *безбар'єрність* — загальний підхід до формування та імплементації державної політики для забезпечення безперешкодного доступу всіх груп населення до різних сфер життєдіяльності;
- *гендерна рівність* — рівний правовий статус жінок і чоловіків та рівні можливості для його реалізації, що дозволяє особам обох статей брати рівну участь у всіх сферах життєдіяльності суспільства;
- *доступність* — забезпечення рівного доступу всім групам населення до фізичного оточення, транспорту, інформації та зв'язку, інформаційно-комунікаційних технологій і систем, а також до інших об'єктів та послуг як у міських, так і в сільських районах;
- *об'єкти фізичного оточення* — будівлі і споруди, об'єкти благоустрою та транспортної інфраструктури;
- *стала мобільність* — організація переміщення людей, що знижує рівень впливу на навколишнє середовище і передбачає розвиток інтегрованої системи громадського транспорту, мережі пішохідних та велосипедних шляхів;
- *універсальний дизайн* — дизайн об'єктів фізичного оточення, програм та послуг, максимально придатний для використання всіма групами населення без необхідності додаткової адаптації чи спеціального дизайну. Універсальний дизайн не виключає допоміжних пристроїв для конкретних груп осіб з інвалідністю, де це необхідно.

Поняття “*маломобільні групи населення*” вживається у значенні, наведеному в Законі України “Про регулювання містобудівної діяльності”, поняття “*особа з інвалідністю*” вживається у значенні, наведеному в Законі України “Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні”.

Відповідно до Конституції України людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються

в Україні найвищою соціальною цінністю. Разом з тим перед багатьма громадянами України стоїть ряд бар'єрів у реалізації своїх прав, отриманні доступу до публічних послуг та повноцінної участі у культурному, політичному та суспільному житті. Ці бар'єри наявні у різних сферах — від доступності до громадських місць та працевлаштування чи культурного життя.

Відсутність безбар'єрного середовища не лише створює проблеми для мільйонів громадян, але й призводить до загального погіршення добробуту кожної людини. Проблеми наявні у загальному доступі до інфраструктури (як фізичної, так і цифрової), а також у кожній сфері життя людини, зокрема ускладнений доступ до громадського транспорту та об'єктів фізичного оточення, відсутність адаптації інформації, сайтів та додатків для всіх громадян, суспільне несприйняття, бар'єри у доступі до освіти, роботи. Крім того, недостатній рівень забезпечення статистичними даними не дає змогу точно визначити кількість людей, які щодня стикаються з тими чи іншими бар'єрами, та, як наслідок, ускладнює процес формування та реалізації державної політики для усунення цих бар'єрів.

Національна стратегія зі створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року (далі — Стратегія) спрямована на визначення ключових проблем та формування рішень для їх розв'язання/мінімізації.

Стратегія орієнтується на провідні документи щодо створення безбар'єрного простору, зокрема Конвенцію про права осіб з інвалідністю, ратифіковану Законом України від 16 грудня 2009 р. № 1767-VI, Європейську соціальну хартію (переглянуту), ратифіковану Законом України від 14 вересня 2006 р. № 137-V, Конвенцію Організації Об'єднаних Націй про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок, міжнародну ініціативу “Партнерство Біарріц”.

Крім того, під час розроблення ініціатив було проаналізовано ряд кращих міжнародних практик створення безбар'єрної сфери, зокрема країн Європейського Союзу, Канади, Сінгапуру, Японії, Великобританії, США.

Положення Стратегії враховують весь ряд напрацьованих раніше стратегічних документів в Україні, зокрема щодо створення безбар'єрного середовища для осіб з інвалідністю, розвитку молоді, захисту прав людини, подолання нерівності (у тому числі гендерної).

Мета Стратегії

Метою Стратегії є створення безперешкодного середовища для всіх груп населення, забезпечення рівних можливостей кожній людині реалізовувати свої права, отримувати послуги на рівні з іншими шляхом інтегрування фізичної, інформаційної, цифрової, соціальної та громадянської, економічної та освітньої безбар'єрності до всіх сфер державної політики.

Очікувані результати

Очікуваним результатом реалізації Стратегії є визначення та суспільна підтримка стратегічного курсу держави у сфері створення безбар'єрного простору, послідовна реалізація якого дасть можливість кожній людині:

- отримати безперешкодний доступ до об'єктів фізичного оточення;
- отримувати інформацію у найзручніший спосіб;
- отримати спрощений доступ до цифровізованих та аналогових державних та соціальних послуг;
- отримати рівні умови участі в усіх сферах життя суспільства;
- отримати умови та рівні можливості для занять фізичною культурою та спортом;
- отримати рівні умови та можливості для культурного (мистецького) та/або креативного вираження, провадження культурної діяльності;
- доступу до культурних послуг, культурних цінностей, культурної спадщини та інформації про них;
- брати участь у політичних процесах та громадській діяльності;

- отримати рівні можливості та вільний доступ до освіти;
- отримати рівні умови та можливості у сфері зайнятості, а також заняття підприємництвом.

Завдяки імплементації Стратегії:

- безбар'єрність стане наскрізним принципом державної політики й включатиметься до всіх довгострокових рішень і програм як на національному, так і на місцевому рівні; кошти державного та місцевих бюджетів спрямовуватимуться виключно на придбання товарів, робіт та послуг, що в розумінні Стратегії будуть доступними для кожного;

- отримано актуальну інформацію про стан доступності будівель, інфраструктури, транспорту, інформації, цифрових послуг для планування програм й інвестицій у створення безперешкодного середовища;

- затверджені та запроваджуватимуться стандарти доступу до товарів і послуг, що пропонуються приватним сектором.

Як свідчить досвід багатьох країн, інтеграція дітей з особливими освітніми потребами відбувається в інклюзивних школах, які приймають усіх дітей за місцем їх проживання. Тобто, такі діти можуть навчатися в загальноосвітніх школах за умови реалізації інклюзивної моделі освіти, зорієнтованої на особистість, що заохочує вірити у свої сили, бути собою, спонукає до реалізації особистісних можливостей, широкого самовираження, внутрішньої активності.

Створення та розвиток безбар'єрної сфери в освіті України, зокрема впровадження інклюзивної освіти, регламентується на соціальному, державному та нормативно-освітньому рівнях. Однак з позиції системності, за висновками аналітичного звіту результатів комплексного дослідження “Інклюзивна освіта в Україні: здобутки, проблеми та перспективи” станом на 2012 рік, є перспективи її подальшого вдосконалення у нормативно-правовому, матеріально-технічному, ергономічному, психолого-корекційно-педагогічному, лікувально-профілактичному, здоров'явідновлювальному, здоров'язбережувальному, терапевтично-реабілітаційному, інформаційно-аналітич-

ному, культурно-комунікаційному та кадрово-підготовчому напрямах.

Таким чином, інклюзія розглядається як процес (не як результат) підходу до різних потреб усіх учнів, збільшення участі у навчальних процесах і скорочення винятків за межами й у межах освіти. Зміна погляду на процес виховання як інклюзивний процес пов'язана з новим визначенням проблеми. Після визначення освіти дітей зі спеціальними потребами ЮНЕСКО прагне вирішувати проблему спеціального обладнання, оточення й викладачів та їх кваліфікації, а також розробку методів і навчальних планів.

Поняття “інклюзивний” персоніфікує собою безпосередню приналежність і стосується не тільки людини з інвалідністю, а взагалі всіх людей, з якими ми маємо справу. У процесі інклюзії величезну роль відіграє повага до себе, до інших, прийняття оточення з їх відмінностями.

Фізична інтеграція припускає лише перебування дітей разом в одному приміщенні одночасно. Основна характеристика функціональної інтеграції — наявність предметно-просторового об'єднання, яке супроводжується організацією предметної взаємодії. Соціальна інтеграція передбачає міжособистісні контакти між звичайними та особливими дітьми. Соціальна інтеграція визначає вищий ступінь взаємодії і вважається оптимальною, тому що відбувається повне зняття соціальної дистанції, рівноправне партнерство в діяльності та суб'єкт-суб'єктні відносини.

Перевагами у безбар'єрній сфері, а саме в інклюзивному навчанні, є те, що учні з інвалідністю сприймаються як рівні, навчаються разом із дітьми, які не мають порушень у розвитку, живуть удома зі своєю родиною, і це допомагає їм нормально розвиватися. Інклюзивне навчання не потребує деяких витрат, які необхідні у спеціалізованих школах. Діти з інвалідністю під час навчання мають можливість грати і спілкуватися зі своїми здоровими друзями, і це є важливим у процесі соціалізації та становленні особистості. В умовах інклюзивного навчання дитина з інвалідністю адаптується у звичайному середовищі